

LİBERALİZMİN DÖNÜŞÜMÜ

Nurhayat ÇALIŞKAN AKÇETİN¹
Eyüp AKÇETİN²

Öz: Liberalizm, ortaçağdaki yapının özgürlüklere doğru dönüşmesiyle birlikte, bireyin sosyal, siyasal ve ekonomik hayatını kısıtlayan, sınırlandıran ve bu alanlardaki özgürlüğünü yok eden her türlü olguya karşı mücadeledir. Ortaçağdaki yapının dönüşmesiyle birlikte evrensel Hıristiyan dünyası yerine ulusal devletler ortaya çıkmıştır. Böylece liberalizm kendisi için, üzerine oturacağı bir zemin bulmuştur. Tanrı'nın yerini akıl, papanın yerini rasyonel birey, feodal ilişkilerin yerini bir ülkenin uyrukluğ almıştır. Liberalizmin gelişmesinde temelde iki eğilim olduğunu görmekteyiz. İlki devleti anayasayla sınırlamayı öngören sınırlı devlet anlayışı ile serbest piyasaya önem veren Laissez Faire'ci (iktisadi anlamda) ve negatif özgürlükçü, bireyci klasik liberalist anlayıştır. İkincisi ise bazı özgürlüklerin ancak devlet eliyle anlamlı hale getirilebileceğini öngören ve serbest piyasanın ortaya çıkardığı dengesizlikleri sosyal önlemlerle gidermeye çalışan ve devletin olumlu yöndeki müdahalelerini savunan pozitif özgürlükçü ve devlete önem veren sosyal liberalist anlayıştır. Bu çalışmada klasik liberalist anlayış ile sosyal liberalist anlayışın yanı sıra neo-liberalist anlayış üzerinde de durulmuştur. Ayrıca temelde ekonomik hayatta olmak üzere toplumsal ve siyasal hayatta da yaşanan sorunlar ve bunların sonucunda ortaya çıkan ihtiyaçlara göre bu üç görüşün dönüşümünden bahsedilmiştir. Dünyada yaşanan 1929 krizi ve sonrasındaki gelişmeler klasik liberalizmi dönüştürmüş ve ekonomiye devletin müdahalesi gerekli görülmüştür. 1970 ekonomik krizinde ise devletin müdahalesindeki aşırılık nedeniyle neo-liberalizm adıyla esasta klasik liberalizme dönüş yaşanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Klasik Liberalizm, Sosyal Liberalizm, Neo-Liberalizm, Özgürlük.

1 Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Bandırma İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. n.c.akcetin@gmail.com

2 Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Bandırma Denizcilik Fakültesi, Deniz İşletmeleri Yönetimi Bölümü. e.akcetin@gmail.com

Giriş

Liberalizmin doğuşu; ortaçağ düzeninin çözülmesiyle ortaya çıkan ulus devletlerin sosyal organizasyon arayışlarının, eski düzenin reddi sonucu yeni düzen oluşturma çabalarının, eski referans noktasının (kilise) reddi ile yeni bir referans noktası bulma ihtiyacının ve yükselme eğilimine giren burjuvazinin kendisine toplumda ve devlette (yönetimde) pay isteyişinin sonucudur. Liberalizmin dayandığı yeni referans noktası Hıristiyanlık değil, bireylerin oluşturduğu ulus devlettir. Referans noktası olarak dinsel öğelerin yerini daha çok akıl, tek yorumcu papanın yerini de rasyonel birey alır. Sosyo-ekonomik düzen toprak sahibi feodal lordlar hâkimiyetine değil, ticaret ve sanayi sınıfına (burjuvaziye) dayanır. Birey üzerinde duran papalık ve imparatorluk otoritesinin yerine birey egemenliğinin gerisine itilen ulus devlet gelmiştir. Reformasyon hareketi (Protestanlık) kapitalist toplumun temellerini atarken, özellikle kilisenin dikte ettiği hayat felsefesini (skolastik anlayışı) yerle bir etmiştir (Elma, 2002: 1-8). Ortaçağdaki yapının özgürlüklere doğru dönüşmesiyle birlikte liberalizm, bireyin sosyal, siyasal ve ekonomik hayatını kısıtlayan, sınırlandıran ve bu alanlardaki özgürlüğünü yok eden her türlü olguya karşı mücadeledir.

Liberalizm, yukarıda bahsettiğimiz gibi ortaçağ düzenindeki yapının çözülmesiyle doğan ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla kendisine, üzerine oturacağı bir taban bulmuştur. Evrensel Hıristiyan dünyası yerine ulusal devletler ortaya çıkmıştır. Tanrı'nın yerini akıl, papanın yerini rasyonel birey, feodal ilişkilerin yerini bir ülkenin uyrukluğu almıştır. 18. yüzyılda gerçekleşen Amerikan ve Fransız devrimleri ile bunların yayınladıkları İnsan Hakları Bildirgeleri süreci hızlandırmış, bu dalga tüm Avrupa'ya yayılmıştır (Çetin, 2002: 79-96).

Liberalizmin gelişmesinde temelde iki eğilim olduğunu görmekteyiz. İlki devleti anayasayla sınırlamayı öngören, sınırlı devlet anlayışı ile serbest piyasaya önem veren Laissez Faire'ci (iktisadi anlamda) ve negatif özgürlükçü, bireyci klasik liberalist anlayıştır. İkincisi bazı özgürlüklerin ancak devlet eliyle anlamlı hale getirilebileceğini öngören ve serbest piyasanın ortaya çıkardığı dengesizlikleri sosyal önlemlerle gidermeye çalışan ve devletin olumlu yöndeki müdahalelerini savunan pozitif özgürlükçü ve devlete önem veren sosyal liberalist anlayıştır (Yılmaz, 2003: 34).

Klasik liberalizmin özgürlük anlayışı “negatif özgürlük” olarak adlandırılmaktadır. Zira klasik anlamdaki birey hak ve hürriyetleri burjuva sınıfının feodal güçlere karşı verdiği mücadele sonucunda şekillenmiştir. Dolayısıyla klasik liberal özgürlükler devlete karşı ileri sürülen özgürlüklerdir, amaç devletin müdahalesinden bireyi korumaktır. Sosyal liberalizmi savunanlar ise pozitif özgürlük anlayışını benimsemektedirler. Sanayi devriminin toplumsal anlamda yarattığı tahribata karşı ortaya çıkan devletin aktif müdahalesini öngören anlayıştır. Diğer bireyler ve/veya devlet bireye çeşitli yükümlülükler yükleyebilir. Thomas Hill Green'le ön plana çıkan pozitif özgürlük anlayışı

toplumsal içerikli olup, devletin bazı toplumsal amaçlarla bireyin özel alanına müdahale etmesini özgürlüğü artırıcı veya “özgürleştirici” bulmaktadır (Dursun, 2009: 10-15).

Benjamin Constant da liberal doktrinin en iyi savunucularından biri olmuştur. Her şeyden önce her alanda özgürlük ister. Özgürlük Benjamin Constant’a göre bireyciliğin hâkim olmasıdır. Bu bireycilik zorbaca yönetmek isteyen tek kişi iktidarına olduğu kadar, azınlığı çoğunluğa köle yapmak isteyen kitlelere karşı da bireyciliktir. Ona göre eskilerin özgürlük anlayışı siyasal hayata katılma hakkı iken modern özgürlük anlayışı kişinin yasalara uymasındır. Yani eskilerin amacı iktidarı tüm yurttaşlar arasında bölüştürmekti ve buna da özgürlük diyorlardı, yenilerin amacı ise özel yaşamında kişinin serbestçe hareket edebilmesidir (Göze, 2000: 240-242).

Ona göre yeryüzünde hiçbir otorite sınırsız değildir. Ne halkın otoritesi sınırsızdır ne de halkın ya da hükümdarın iradesinin bir ifadesi sayılan yasanın otoritesi sınırsız değildir. Bu sınır kişinin özel ve bağımsız alanının sınırır. Kişinin özgürlüğü ve güvenliği, vicdan, düşünce ve inanç özgürlüğü, mülkiyet hakkı iktidarın sınırını oluşturur. Özgürlüklerin somut olarak korunabilmesi için, her şeyden önce özgür bir sosyal temel üzerinde oturmuş sosyal kurumlara ihtiyaç vardır, daha sonra da siyasal kurumlarla yöneticilerin iktidarının sınırlandırılması gerekir (246).

Liberalizm de bu dalgaların içinden bir siyasal sistem olarak yükselmiştir. Liberalizm, Faşizmin her şeyin ölçüsünü belirleme yetkisini devlete vermesine karşı çıkararak ve toplumu bireyin üstünde bir amaç olarak gören Sosyalizmi reddederek bireyi başlı başına bir amaç kabul edip, her türlü düşün ve eylemliliğinin merkezine bireyi ve bireysel etkinliği koyar (Çetin, 2002: 79-96).

1. Klasik Liberalizm

18. yüzyılın sonlarında İngiltere’de gerçekleşen sanayi devrimi makineleşmeyi doğurmuş, Fransız Devrimi ise ekonomi alanında merkantilizmin ve korporatizmin yerine üretim ve ticaret özgürlüğünü, yani ekonomik liberalizmi getirmiştir. Bu ikisinin yani makineleşme ve ekonomik liberalizmin birleşmesi ise kapitalizmi doğurmuştur. Bu gelişen kapitalizm monarşik iktidar karşısında burjuva sınıfının doğmasına yol açmış ve bu sınıf zamanla iktidara katılmak isteyip bunun için harekete geçince bu olay mutlak monarşilerin sonunu getirmiştir (Göze, 2000: 10-14).

Klasik liberal anlayışı benimseyenlere göre, serbest rekabet ilkesi ekonomiyi en iyi iktidardan bile daha iyi yönetecektir. Bunun sonucu olarak da bir kısım insanların zenginleştikçe zenginleşmeleri, diğer bir kısım insanların ise yoksulluk içinde yüzmeleri ekonomik yasalara uygundur denilebilmiştir. Müdahale kesinlikle olmayacak çünkü onlar için kendiliğinden düzen oluşacaktır, yani ekonomik yasaların işleyişi kendiliğinden arz ve talebi düzenleyecek ve bunun sonucunda da bir ihtiyaca cevap verenler sürekliliğini sağlarken, veremeyen ortadan kalkacaktır. Böylece hiç kimse tarafından yönetilmeyen fakat herkes tarafından yönetilen bir ekonomik düzen oluşacaktır.

Herkes bir tüketici, bir üretici gibi ekonomiyi yönetecektir. Yani herkes hem yöneten hem de yönetilen durumundadır (17-20). Nitekim “ulusların zenginliği” adlı eseriyle liberalizme kaynak olarak gösterilen Adam Smith’in amacı da, herkesin kendi çıkarı peşinde koştuğu bir toplumda, toplumun her kesiminin yararına işleyecek bir düzenin olanaklı olduğunu kanıtlamaktır. Dolayısıyla klasik liberalizmde önemli olan ekonomiye müdahale etmeyen bir devlet oluşturmak, yani devleti mümkün olduğu kadar en küçük hale getirmektir.

Klasik liberalizmin kurucusu olarak görülen John Locke’a göre doğa durumunun onu yöneten ve herkesi bağlayan bir doğa yasası vardır. Bu yasanın kendisi olan akıl, ona danışan bütün insanlığa, tüm insanlar eşit ve özgür oldukları için, kimsenin başkasının yaşamına, özgürlüğüne, mallarına zarar vermemesi gerektiğini öğretir. Ona göre insanlar doğa durumunda kimseden izin almadan ve başkasının iradesine bağlı olmadan, doğa yasasının sınırları içerisinde eylemlerini düzenlemek, mallarını ve kişiliklerini uygun buldukları gibi kullanmak konusunda tam özgürlüğe sahiptirler (Locke, 2005: 263). Locke can, özgürlük ve mal hakkının hepsine birden mülkiyet hakkı der ve insanların devletlerde birleşerek kendilerini yönetim altına sokmalarının asıl amacının mülkiyetlerinin korunması olduğunu vurgular (273-274).

Bunun dışında Locke kuvvetler ayrılığından da bahseder. Yasama erkini devlet gücünün topluluğu ve üyelerini korumak için nasıl kullanılacağını yönlendirme hakkı olarak tanımlar. Fakat bu yasalar, yürütme erki tarafından sürekli yürütüldüğü ve yürürlüğü devam ettiği için yasama erkinin sürekli bulunmasına gerek yoktur. Locke, yasayı yapanların aynı zamanda yürütmeyi de ellerinde bulundurmaları durumunda kendilerini yaptıkları yasalara uymaktan muaf tutabileceklerini ya da kendi özel faydalarına uydurabileceklerini düşündüğü için yasama erkinin uygun biçimde toplanarak yasaları yapan ve bundan sonra dağılılarak kendi yaptıkları yasalara bağlanan kişilerin ellerine verilmesini uygun görür. Yasama ve yürütmeyi bu şekilde ayıran Locke, federatif erk dediği savaş, barış, ittifak ve devletin dışındaki bütün kişi ve topluluklarla bütün işlemleri yapma erkini, yürütmeden pek ayırmaz. Çünkü ona göre her ikisi de yürütülmeleri için toplumun gücünü gerektirir. Bu yüzden devletin gücünü ayrı ve bağımsız ellere bırakmak düzensizliğe ve er geç yok olmaya sebebiyet verir (276-278).

Locke’a göre yasayı uygulayanlar yaptıkları yasalara itaatten kendilerini muaf tutabilirler ve hem yasanın yapılmasında hem de icrasında yasayı kendi şahsi çıkarlarına uydurabilirler. Bu yüzden yürütme, yasanın hâkimiyetindedir ve yasama en üstündür ama mutlak değildir. Eğer halk yasamanın icraatında yasamaya emaneten verdiği güvene aykırı bir şey bulursa, yasamayı kaldırma veya değiştirme gücü halkta kalır (Zelyut, 2010: 75).

Locke’a göre doğanın kendiliğinden (spontane) ürünleri üzerinde herkesin kullanım hakkı vardır, ancak insanların bir takım şeyleri kendilerine mal etmelerinin, onlar üzerinde yalnızca kendilerinin tasarrufla bulunabilmelerinin de bir yolu olmak zorundadır. Bu yol ona göre insanların emeklerinden

geçmektedir. Emek, bu ürünleri doğaya ait olmaktan çıkarır ve özelleştirir. Dolayısıyla bireyin kendi emeğiyle elde etmiş olduğu şey onun özel mülkiyetidir (Toku, 2003: 81). Ayrıca ona göre insanların ihtiyaçlarından daha fazlasına sahip olmaları doğal hukuka aykırıdır. Özel mülkiyete başkalarının mülkiyet hakkını engellemeyecek şekilde sınır getirir ve özel mülkiyetin miras da bırakılabileceğini söyler.

Sonuç olarak Locke, yönetimin sınırlanması üzerine yoğunlaşmış, halkın kendi kendini yönetmesi düşüncesi üzerinde durmamıştır. Ona göre yönetimin amacı yaşamı, özgürlüğü, mülkiyeti korumaktır ve oy hakkı da yönetim tarafından zarar görebilecek çıkarlara sahip mülk sahipleriyle sınırlanmalıdır. Liberalizmin öncülerinden biri olan John Stuart Mill de oy hakkının cahil ve eğitimsizlere verilmesine karşı çıkmıştır. Buna karşı demokrasi taraftarları ise tüm bireylerin siyasal katılma hakkına sahip olması gerektiğini, bir vatandaşın çıkarının diğerinden üstün olmadığını vurgulamıştır (Yılmaz, 2003: 32).

Ancak uygulama bu teoriyi doğrulamamıştır. Serbest rekabet ortamından tekeller ortamına geçilmiş, büyük işletmelerin hâkimiyeti gerçekleşmiştir. Sonuç olarak üretici büyük karlar elde ederken, tüketici artan fiyatlara katlanmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla tüketici devletin müdahalesini talep eder duruma gelmiş ve devlet ekonomik hayatın işleyişine müdahale etmek zorunda kalmıştır (Göze, 2005: 18). Sanayi ve ticaretin yarattığı insanlık dışı koşullara karşı duyulan tepki ile bireylerin korunması için devlete yönelme ve böylece düzenleyici ve koruyucu devletin öne çıkması yönünde yeni bir liberal hareket ortaya çıkmıştır.

2. Sosyal Liberalizm

Özgürlüğü sadece devlet değil toplumda tehdit eder. Thomas Hill Green bu nedenle özgürlüğü toplumsal bağlamda ele almış ve özgürlüğün sağlanmasında devlete aktif rol vermiştir. Green serbest piyasayı doğal olmaktan çok toplumsal bir kurum olarak görmüş, bu yüzden de devletin otoritesini olumlu yönde kullanmasını desteklemiştir. Ona göre bu bir nevi özel girişimin kötüye kullanılmasına karşı ortamın insanileştirilmesidir (Yılmaz, 2003: 40-41).

19. yüzyıl liberal ekonomistlerin ön değerlendirmelerinin aksine ekonomik krizlerle doludur. Devlet bu kriz dönemlerinde işletmeleri iflastan kurtarabilmek için ekonomik hayata müdahale etmek zorunda kalmış ve krizin yarattığı olumsuz ekonomik ve sosyal sonuçları hafifletecek önlemler almıştır. İkinci olarak ise serbest mübadele ilkesinin yerini himayecilik ve ekonomik milliyetçilik ilkesi almıştır (Göze, 2005: 19-20).

Mülkiyet ve miras kurumları, mücadelede bazılarını kazanma olanağı sağladığı için bireyler hayat mücadelesinde eşit koşullarda yarışmamış, çünkü yasal eşitlik ilkesi şans ve fırsat eşitliği yaratmamıştı. Ayrıca liberal ekonomi sistemi, küçük ekonomik ünitelerden kurulu, karşılıklı etki-tepki ilişkileriyle gelişen hareketli bir ekonomik ortam öngörmüşse de bu ortam kısa sürede yerini büyük ünitelere dayanan kapitalist düzene bırakmış, üretim araçlarının mülkiyeti ve sermaye belirli ellerde toplanmıştır. Dolayısıyla ekonomik hayat belirli

merkezlerden yönetilmeye başlanmış, bunun sonucunda da tekeller oluşmuştur. Tekeller yasaların kendi çıkarlarına işlemesini sağlayarak ekonomik hayatın diktatörü olmuş, rekabet sistemi işleyemez hale gelmiştir. Bunlar siyasal iktidar karşısına da bir kuvvet olarak çıkmışlardır. Modern sanayi teknolojisinin gelişmesi ile de iktidar kurma eğilimi ile demokrasiyi ve bireysel özgürlükleri tehdit eden yeni bir tehlike ortaya çıkmıştır (30-32). Bu tehlike de ekonomik hayata hâkim olan kişilerin ve grupların siyasal alana da hâkim olmalarıdır.

Liberal demokrasiyi eleştiren Crawford Brough Macpherson'a göre kapitalist piyasa modelinin altında "insanın özü kendinin olan şeyleri gönlünce kullanma özgürlüğüdür" diyen sahiplenici bireycilik ve sınırsız edinim isteği yatar. Basit mübadele ekonomisinde kendi üretim araçlarına sahip olan belli bir sayıdaki üreticiler, olabilecek en kârlı mübadeleyi gerçekleştirmek için rekabet ederler. Ancak hepsi emeğin araçlarına dolaysız olarak erişebilecekleri için, istediklerinde mübadele sistemini terk etme olanakları vardır. Yani istedikleri an geçimlerini sağlayacakları üretim sistemlerine dönebilirler. Oysa kapitalist ekonomide emek ile sermayenin ayrılmış olması, yeterli sermayesi olmayan, dolayısıyla emeğini piyasaya çıkarıp çıkarmamak için bir seçim yapma olanağı bulunmayan bir iş gücü vardır (Weinstein, 1994: 252-253).

Klasik liberalizm devletin hâkimiyetinin kaldırılmasıyla özgür toplumun kuruluş toplumdaki eşit yurttaşların birliğinin oluşacağını varsayarken, sosyal liberalizm iktisadi iktidarın da geçmişte siyasal iktidarın yaptığı gibi, bireylerin özgürlüğüne tecavüz edebileceğini görmüş ve bunu önlemeye çalışmıştır. Her insan asgari maddi gelir sağlanması, yaşam standardının bilimsel bilgi ve ilerlemeyle temin edilebileceği, özel girişimin başarısızlığında devletin müdahale edebileceği anlayışı ile bu yeni hareket eskisinden ayrılır. Ancak devletin sosyal amaçlı müdahalesinin kabulü ve refah devleti uygulamasıyla baştanbaşa devletleşen yapılar ortaya çıkmıştır. 1970'lere geldiğinde ise Batı'da ortaya çıkan ekonomik krizler devletçi yapının sonunu getirmiştir. 1980'lerde özelleştirmeye beraber serbest piyasa sistemi yeniden öne çıkmıştır. Çünkü aşırı bürokratikleşen devletin özgürlükleri zedelemesi ve müteşebbislik ruhunu yok etmesi durumu söz konusu olmuştur. Aslında 1930'larda Keynezyen iktisat teorisi ve 1940'larda Friedrich von Hayek tarafından devletin ekonomiye müdahalesinin kumanda ekonomi ve özgürlük kaybı olduğu bunun köleliğe yol açacağı vurgulansa da çok etkili olamamıştır (Yılmaz, 2003: 42-43). Nasıl ki 1929 krizi ve sonrasındaki gelişmeler klasik liberalizmi dönüştürmüş devletin müdahalesi gerekli görülürse, aynı şekilde 1970 krizinde de devletin müdahalesindeki aşırılık nedeniyle klasik liberalizme dönüş yaşanmıştır.

Çünkü aşırı büyüyen devletçi yapı bir yandan serbest piyasa alanını önlemiş ve ekonominin siyasal kararlarla yönlendirilmesini hızlandırmıştır. Bu da ekonomik istikrar ve güveni yok etmiştir. Diğer yandan ekonomik alan ile siyasal alanın iç içe geçmesi nedeniyle ekonomik özgürlük yanında temel haklar ile siyasal özgürlükler de yok olmuştur (Yılmaz, 2003: 44). Devlet ekonomiye müdahale ettiğinde belli bir durma noktası olmadığı için müdahalenin genişlemesi

kaçınılmaz olmuştur. Ayrıca asgari yaşam standardı belirlemek ve insanca yaşam koşulları oluşturmak gibi nedenlerle devlet tarafından fakirlere yapılan yardımlar, giderek kime ve ne için verildiği bilinmeyen harcamaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Sonuç olarak 1930'lara dek dünya ekonomisine yön veren iktisadi kabuller piyasacıyken 1929 krizinden sonra ise krizden çıkış reçetelerinin başında ekonomiye devlet müdahaleleri gelmiştir. Daha sonraki dönemlerde sosyal liberal anlayışta devlet aşırı büyüyüp geliştiği için toplumun önünde bir engel oluşturmaya başlamış ve 1970'lerde yaşanan bir başka büyük kriz olan petrol krizi ile yerini tekrar temeli klasik liberalizm olan yeni bir anlayışa bırakmıştır. İşte bu ortaya çıkan yeni liberalizm dalgasına neo-liberalizm denir.

3. Neo-Liberalizm

Filozof-iktisatçı Friedrich August von Hayek ve Milton Friedman gibi neo-liberal düşünürlerin önderliğinde Chicago Üniversitesi'nde büyük bir uluslararası ağ, enstitüler, araştırma merkezleri ve yayınlar oluşturulmuştur. 1980'lere gelindiğinde İngiltere, Amerika gibi dünyanın çeşitli yerlerinde neo-liberalizm kendini gerçekleştirme imkânı bulmuş ve bu dönemde IMF ve Dünya Bankası da ilerici kurumlar olarak görülmüştür (George, 1999).

Artık eski refah devletinin yerini Reaganizm/Thatcherizm (Çetin, 2002: 79-96) (İngiltere'de Margaret Thatcher ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Ronald Reagan'ın iktidarda olduğu dönem neo-liberal politikalar uygulanmıştır) olarak da adlandırabileceğimiz yeni bir model almıştır. Neo-liberalizm de dediğimiz ve temelde klasik liberalizmin yeniden canlanması olan bu liberalizm türünün bir ayağı serbest piyasa diğer ayağı ise küçük ama güçlü devlettir.

Neo-liberalizmin kurucusu olarak görülen Hayek, liberalizmi hükümetin baskıcı iktidarının en aza indirilmesi, özgürlüğü ise başkasının keyfi isteğinin baskısına hedef olmamak diye tanımlar. Ayrıca özgürlüğün, iktidar anlamında kullanılmasının hoş görülmemesini savunur. Böylece Hayek en yüce değer olarak özgürlüğün devlet müdahalesini haklı kılmak için kolektivistlerce sömürülmesini engellemeye çalışır. Çünkü ona göre özgürlük iktidar olarak görüldüğünde, kişilerin seçme olanaklarını ya da istediklerini yapabilmeye etkinliklerinin genişletilmesi adına alınabilecek yasama önlemlerinin sınırı yoktur. Bu durum bireysel özgürlüğü yok edebilir. Dolayısıyla Hayek'in devletin zorlayıcılığına karşı özgürlüğü savunduğunu söyleyebiliriz (Crespigny, 1994: 59-60).

Hayek hükümetin baskıcı gücünün, adil davranışın evrensel kurallarının güçlendirmesiyle sınırlanması gerektiğini düşünse de hükümetin baskıcı olmayan hizmet işlevinin önemini de ısrarla vurgulamaktadır. Piyasa mekanizması, bütün gereksinimleri yeterince sağlayamamaktadır. Hükümet de refah düzeyinin izin verdiği ölçüde bu mekanizmadan en az bir gelir sağlayamayanlara yardım etmek için müdahale etmelidir. Ancak bazı koşullar vardır. Hükümetin refahın dağıtılmasında tekel sahibi olmaması ve pazarı bir adil dağılım ülküsüne hizmet etmeye zorlamaması gerekir. Hükümet bunu

yaptığı takdirde yalnızca herkesin paylaşabileceği toplam zenginliği azaltacaktır (63-64).

1980'lerden sonra kendini gösteren neo-liberalizm, piyasa ekonomisinin en etkin işleyebileceği noktayı bulmak şeklinde somutlaşan maksadını devletin en küçük hale getirilmesine bağladığını gerek iktisadi gerekse sosyal düzeylerde ifade etmiştir. Yine neo-liberal yaklaşım bu önermesini kendiliğinden değil teknolojik gelişmenin bir sonucu olarak yapmaya başlamıştır (Kahraman, 2004: 104).

Neo-liberalizmde, özellikle de Milton Friedman'da kapitalizm ile özgürlük neredeyse özdeşleştirilmektedir. Ancak kapitalizm ve demokrasi birbirini tamamlayan sistemler olmak yerine birbiriyle ciddi ölçüde çatışan kuralları temsil etmektedir. Kapitalizm, mülkiyet hakları temelinde ekonomik ayrıcalıkların ön planda olmasıyla karakterize edilirken demokrasi, kişi haklarının kullanılmasında temelde ortaya çıkmakta, özgürlüğe ve demokratik hesap verme yükümlülüğüne öncelik vermektedir. Laissez Faire ekonomisi ve negatif özgürlükten yola çıkan liberal söylem toplumsal gelişmelerle birlikte örgütlenme hakkı, fırsat eşitliği ve asgari ücret yönünde gelişirken giderek anti ırkçı, anti cinsiyetçi ilkeleri de kapsayacak şekilde gelişmiştir. Ancak liberal kapitalizmin bu dönüşümü sınırlı olmuştur. Çünkü kölelik bağlarını yasaklamış ve mutlakiyetçi devleti dizginlemiş olmasına rağmen özgürlük getirmeyi de başaramamıştır (Yılmaz, 2003: 244). Hâlbuki Hayek'e göre iktisadi özgürlük olmadan bireysel ve siyasi özgürlük hiçbir zaman var olmamıştır. Hayek'e göre liberalizmin bir temel prensibi vardır o da işlerin idaresinde kendiliğinden bir şekilde oluşan toplumsal kuvvetlere mümkün olduğunca çok yer verilmesi ve zorlayıcı tedbirlerden mümkün olduğu kadar kaçınılmasıdır.

Önemli olan ne tamamıyla âdemi merkezîyetçi serbest rekabet ne de tek bir plân dairesinde topyekûn merkezîyetçilik olmayıp bu iki metodun ustalıkla birleştirilmesidir (Hayek, 2004: 74-75). Lord Acton'ın da dediği gibi özgürlük daha yüksek bir siyasi amaca varmak için bir araç değil, bizzat kendisi en yüksek siyasi gayedir. Hayek için kaynağını çoğunluğun iradesinden alan bir iktidarın keyfi olamayacağını düşünmek doğru değildir. Çünkü demokratik usullerle elde edilen bir iktidarın keyfi olamayacağı düşüncesini haklı gösterecek hiçbir sebep yoktur. Bir iktidarı keyfi olmaktan alıkoyan şey bu iktidarın kaynağı değil, sınırlarıdır (113-115).

Başlangıçta uluslararası bir otoriteye ekonomik güç transferinin yararına inandırılmış küçük devletler, sonunda transfer ettikleri şeyin sadece ekonomik güç değil, kendi hayatlarının pek çok boyutunu ilgilendiren kapsamlı bir güç olduğunu ve yarattıkları dışsal bir güce karşı çıkmanın ne kadar zor olduğunu anlamakta gecikmeyeceklerdir. İhtiyacımız olan ve elde etmeyi umabileceğimiz şey, sorumsuz uluslararası otoritelerin ellerine daha fazla güç vermek değildir, tam tersine ekonomik çıkarları denetim altında tutabilecek ve ekonomik çıkarlar arasında ihtilaf çıktığında, kendisi ekonomik hayatta yer tutmadığı için kuralları koruyabilecek bir üstün siyasi güçtür (290-291).

Dünya bu tür tecrübeleri yaşamıştır. Örneğin; 1929 krizinde ABD’de artan faiz oranları, İngiltere ve Almanya’yı etkilemiştir. 2008 yılında ABD’deki ipotekli konut (mortgage) kredilerinden kaynaklanan krizde türev piyasalar büyümüş, devlet tarafından bu alana yönelik yeterince düzenleme yapılamaması ABD’de meydana gelen bu krizi körüklemiş ve böylece kriz tüm dünyayı etkisi altına almıştır. 2008’den günümüze tüm ülkelerin merkez bankaları piyasaları likidite etmiş ve faiz oranlarını düşürmüşlerdir. Devlet garantileri ile Avrupa’da banka iflasları önlenmeye çalışılmış ve bankalar arası piyasanın daha etkin işlemesi için çaba harcanmıştır. 80 yıl önce korumacılığı destekleyen ülkeler, bugün serbest ticareti desteklemek zorunda kalmışlardır. ABD’nin net finansör durumda olması bugün net borçlu olmasına yol açmıştır (Apak ve Aytaç, 2009: 14). Dönüşen liberalizm, serbest ticaret ile korumacılığın bir arada yürüyeceği sistemleri sorgulamaya başlamıştır. ABD sosyal devlete özgü görülen kanun tasarılarını gündemine alarak ekonomiye devlet müdahalesini yeniden tıpkı 1929 ekonomik krizinde olduğu gibi meşru hale getirmiştir. Bunun sonucunda krizden etkilenen her ülke kendi başına krizlerle yüzleşmek zorunda bırakılmıştır. Böylece finansal kaynaklı krizin ağır faturaları yoksul halka ödetirilmiştir. AB’de tarihinin en zor sınavlarından birini vermek zorunda kalmıştır.

Sonuç

Liberalizmin sorunlarından biri, şirket dışında devlet ile birey arasında duran bütün kolektif yapıları aşındırıp yok etmesindedir. Ayrıca liberalizm, aşırı bireysel özerklik anlayışını demokratik yetkinleşmenin temelini oluşturabilecek bir “cemaat” anlayışının zararına olacak şekilde öne çıkarmıştır. Hatta liberalizm, birey ile devlet arasındaki tüm aracı kuruluşları ortadan kaldırarak bireyi yalnızlaştırmıştır (Yılmaz, 2003: 244-245). Bir diğer sorun, Hayek’in iktisadi hayatın kontrolünü bütün hayatın kontrolü olarak görmesinin yarattığı tehlikedir. Çünkü ekonomik hayata hâkim olan kişiler ya da gruplar siyasi alana da hâkim olmuşlardır.

Büyüyen küresel ekonomiye cevap verme, onu yönlendirme ve denetleme girişimleri “devleti, refah devletinden rekabet devletine, bir çeşit şirketleşmiş devlete dönüştürmektedir”. Neo-liberalizmin getirdiği yenilikler açısından tüm dünyayı tek bir pazar düzeyine indirmediği ve ulus-devletleri yıpratıp sadece meydanı küresel kuruluşlara bıraktığı için, bu dönem küresel dönem olarak da adlandırılmıştır (İnanç ve Demiray, 2004: 163-184). Devletin küçültülmesi, özelleştirme, pazarın koşulsuz egemenliği gibi söylemler popüler hale gelmiştir. Kapitalist ekonominin ihtiyaçlarına göre bazen özelleştirme, bazen devletleştirme devreye sokulmuştur.

Bunlara ek olarak da liberal söylemin özünde var olan “piyasa” “görünmez el” ve “özgürlük (negatif)” kavramları adeta postüla haline getirilmiştir. Hayek, işsiz ve parasız bir kişinin tüm gereksinimleri güvence altına alınmış bir askerden çok daha fazla özgür olduğunu savunmaktadır. Bununla birlikte Hayek ve Friedman yoksullara yönelik bir devlet yardımının liberalizme aykırı bir

yönü yoktur deseler de yeni sağ, insanın yücelmesi ve özgürleşmesinin önündeki temel engelin yoksunluk ve yoksulluk olduğunu kabul ederken, bu çelişkinin ve eşitsizliğin devlet tarafından düzeltilmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Buradaki temel mantık eğer bu durum devlet tarafından düzeltilirse rasyonellik ortadan kalkacak dahası yoksulluk çemberi hiçbir şekilde ortadan kaldırılamayacaktır, bunun çözüleceği adres olarak sivil toplum gösterilmektedir (İnanç ve Demiray, 2004: 163-184).

Eğer bir toplumda bunları çözebilecek yeterli derecede sivil toplum kuruluşu yoksa sorun nasıl halledilecektir? Yoksul insanları sürekli bu kuruluşların yardımlarına muhtaç bırakmak, o insanların psikolojilerini olumsuz etkileyecektir. Bireyciliğin öne çıkarılması, toplumsal örgütlenmelerin ve demokratik katılımın önünü tıkamıştır, bireylerin üzerinde ne toplumun, ne de toplumsal belirlenimin etkisi kalmış, bir sınıfa ve gruba bağlı olmayan birey sürekli öne çıkarılmıştır (163-184). Dolayısıyla aşırı bireycilik kişiyi toplumdan soyutlamıştır. Diğer yandan küreselleşme ve kapitalizmle birlikte istekler artık dışarıdan uyarılıp beslenmiş, mevcut ekonomik sistem, maksimum üretim ve maksimum tüketime dayalı hale gelmiştir. Özellikle kitlesel üretimle insanlar tek tipleştirilmiş, yapay ihtiyaçlar üretilerek, sınırsız tüketim teşvik edilmeye başlanmıştır. Birey, maddi ihtiyaçlarını karşılayan tüketici birey haline gelmiştir. Bireylere kendi özgür iradeleri ile belirleyebilecekleri en küçük bir yaşam alanı dahi bırakılmamış, her türlü bireysel tercih (ekonomik, siyasal, entelektüel, sanatsal, cinsel v.s) yönlendirilebilir hale gelmiştir. Bu özgürlük süper market özgürlüğüdür. Özgürce yapacağımız tercihler marketin size sunduğu ürün çeşidi kadardır. Yani meyve suyu alan özgür birey markette sunulan iki çeşit meyve suyundan birini seçecek kadar özgür tercih yapabilmektedir. Kısacası süper marketin sunduğu kadar özgürlük sunulmaktadır. Bu özgürlüğün kapsamı dardır. Çünkü market yönetiminin isteğine uygundur. Dolayısıyla bu özgürlükle gelişen küreselleşme, zenginleşmenin ve refahın dağılımı kadar, fakirlik ve sefaletin dağılımını da hızlandırmıştır.

KAYNAKÇA

- Apak, S. ve Aytaç, A. (2009). *Küresel Krizler*. İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Crespigny, A. D. (1994). F. A. Hayek: "İlerleme İçin Özgürlük". K. R. Anthony de Crespigny (Dü.) içinde, *Çağdaş Siyaset Felsefecileri* (Çev. H. Türsan, s. 59-60). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çetin, H. (2002). "Liberalizmin Tarihsel Kökenleri". *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 79-96.
- Dursun, İ. (2009). "Devletin Faaliyet Alanını Belirleyen Temel Özgürlükler: Negatif ve Pozitif Özgürlükler". *Akademik İncelemeler Dergisi*, 4(1).
- Elma, F. (2002). "Liberal Düşünce Geleneğinin Oluşumu ve John Locke". *Journal of Qafkaz University*, 1(9), 1-8.

- George, S. (1999). "A Short History of Neoliberalism". *Conference on Economic Sovereignty in a Globalising World Bangkok, 24-26 March 1999*.
- Göze, A. (2000). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta Yayınları.
- (2005). *Liberal, Marxiste, Faşist, Nasyonel Sosyalist ve Sosyal Devlet*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Hayek, F. A. (2004). *Kölelik Yolu* (3. b.). (Çev.Y. A. Turhan Feyzioğlu) Ankara: Liberte Yayınları.
- İnanç, H. ve Demiray, M. (2004, 12 01). "Siyasal Bir İdeoloji Olarak Neo - Liberalizm". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(11), 163-184.
- Kahraman, H. B. (2004). "Leviathan Liberalizm Sularında Görüldü, Liberalizm-Hobbescu Devlet Gizli İlişkinine Ussallık Bağlamında Foucaultgil Bir Yorum". *Doğu Batı, İdeolojiler I* (28), 99-127.
- Locke, J. (2005). "Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme'den Seçme Parçalar". M. Tunçay (Dü.) içinde, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi 2/ Yeni Çağ* (Çev.M. Tunçay, s. 261-293). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Toku, N. (2003). *John Locke ve Siyaset Felsefesi*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Weinstein, M. A. (1994). "C. B. Macpherson: Demokrasi ve Liberalizmin Kökleri". *Çağdaş Siyaset Felsefecileri* (U. AYDIN, Çev., s. 252-253) içinde İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Yılmaz, A. (2003). *Çağdaş Siyasal Akımlar* (2 b.). Ankara: Vadi Yayınları.
- Zelyut, S. (2010). *Dört Adalı, Hobbes-Locke-Berkeley-Hume*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

TRANSFORMATION OF LIBERALISM

Abstract: Following the transformation of the social structure of the middle ages into a variety of liberties/freedoms, liberalism has appeared as a struggle against all kinds of phenomena that limit the social, political, and economical life of individuals. Along with the transformation of the social structure in the middle ages, nation states have replaced the place of universal Christian world. While rationality took the place of God, rational individual took the place of Pope, and citizenship of a country took the place of feudal relationships. Principally two approaches are observed in the development and prevalence of liberalism. The first approach is the negative liberty-oriented and individualistic classical liberalist approach which proposes to restrict the state with constitution, and thus according to Laissez Faire (in terms of economics) attaches importance to open market economy via the restricted state idea. On the other hand, the second approach is the positive liberty-oriented social liberalist approach which proposes that only particular liberties can be made meaningful by means of the state. This latter approach tries to eliminate the instabilities formed by open market economy via social

measures, and attaches importance to the state. This paper focuses on neo-liberalist perception along with the classical liberalist understanding and the social liberalist conception. The paper also deals with the transformation of these three perceptions which have occurred as a result of the needs and wants due to the economical, social and political unrest. The worldwide economic crisis of 1929 and subsequent events have transformed classical liberalism and eventually intervention of the state has been considered to be inevitable. Indeed during the crisis of economics of 1970, excessive state intervention has basically caused transformation back to classical liberalism under the name of neo-liberalism.

Key Words: Classical Liberalism, Social Liberalism, Neo-Liberalism, Freedom/Liberty.